

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

Ростислав Руденський

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна, UA-46027
rost.rudenskiy@tnpu.edu.ua*

Зазначено, що в період старшого дошкільного віку якісний склад психічних новоутворень дітей змінюється, адже 6–7-й роки життя є базовими й водночас найбільш сприятливими у переході від наочно-образного до абстрактного мислення. Актуалізовано та узагальнено досвід формування пізнавальної активності та самостійності дітей старшого дошкільного віку в педагогічній системі Марії Монтессорі. З'ясовано, що концепція М. Монтессорі базується на таких концептах: підготовлене середовище, підготовлений дорослий, дитина як автономний суб'єкт пізнання, індивідуальність дитини. Охарактеризовано функції вихователя в Монтессорі-середовищі (за В. Хромецем): асистувати, зацікавлювати, об'єктивувати і спрощувати. З'ясовано, що середовище має стимулювати пізнавальну активність та сприяти, згідно з поглядами М. Монтессорі, засвоєнню "ідеї порядку". Визначено зміст дефініції "пізнавальний ентузіазм" – здатність дитини-дошкільника мимовільно реагувати, пізнавати та запам'ятовувати предмети і явища навколишньої дійсності (М. Монтессорі називала цю здатність "розум, що всотує", або "поглинає культуру"). Обґрунтовано методичні рекомендації щодо використання Монтессорі-матеріалів для розвитку пізнавальної активності відповідно до таких принципів: матеріали передбачають можливість контролю дій, запобіганню і виправленню помилок; матеріали згруповано за освітніми напрямками у центрах активності; матеріали розташовуються "від простого до складного"; матеріали естетично привабливі, гармонійні та візуально структуровані. Визначено, що внутрішня дисципліна є основою пізнавальної, а згодом і навчальної самодисципліни, яка є формотворчим засобом активно спрямованої особистості старшого дошкільника.

Підсумовано, що пізнавальна самостійність – це елемент загальної самостійності дитини, яка базується на природних пізнавальних силах і здібностях, формується у просторі функціональної свободи, регулюється внутрішнім механізмом самодисципліни та спрямована на розвиток самодіяльної дитини, здатної до самовиховання. Наголошено, що педагогам потрібно скерувати освітній процес у русло розвитку прагнення дитини бути самодіяльною, самостійною у своїх діях, вчинках, поведінці. Отже, Монтессорі-підхід є актуальним у контексті оновленого

змісту дошкільної освіти (2021), спрямований на його реалізацію, і може бути застосований вихователями в сучасних умовах освітнього процесу.

Ключові слова: дошкільна освіта, діти старшого дошкільного віку, формування активності, пізнавальна активність, пізнавальна самостійність, концепція М. Монтесорі, педагогічна система, Монтесорі-середовище.

Постановка проблеми. Оновлення змісту дошкільної освіти зумовлює перегляд усталених, традиційних підходів до навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку. Освітні програми розвитку дітей, їх методичний супровід конкретизують ці потреби та актуалізують їх відповідно до сучасної практики освітнього процесу. З огляду на такий стан справ науковці, методисти, педагоги-вихователі постійно вдосконалюють педагогічний інструментарій – підходи, форми, засоби, методи, прийоми, техніки і технології формування особистості дитини-дошкільника, його активності та самостійності в пізнанні навколишнього світу. Характер пізнавальної активності змінюється з кожним віковим періодом, адже удосконалюються способи та психофізіологічні механізми пізнання світу дітей. Одні психічні процеси, стани і властивості перебувають на стадії формування, інші ж якісно удосконалюються, знання, вміння і навички поєднуються в складніші комплекси та стають складними системними способами пізнавальної діяльності. Змінюється якісний склад психічних новоутворень дітей старшого дошкільного віку, адже 6–7-й роки життя є базовими й водночас найбільш сприятливими у переході від наочно-образного до абстрактного мислення. У педагогічних системах видатних педагогів кінця ХІХ – початку ХХІ століття є різні підходи до процесу формування активності та самостійності особистості дитини. Гуманістична парадигма, принципи дитиноцентризму, активності, свідомості та самостійності в освіті, особистісно орієнтований підхід зумовлюють потребу критичного переосмислення ролі-позиції дитини в традиційному освітньому процесі. Активність і самостійність дитини-дошкільника є виразником у системі суб'єкт-суб'єктних відносин. Однією із таких, які наголошували на розвиткові активності та самостійності дитини в пізнанні світу, є педагогічна система Марії Монтесорі.

У процесі становлення практики суспільного дошкільного виховання ідеї М. Монтесорі поширювали О. Дорошенкова, Н. Лубенець, М. Пастернак, С. Русова та ін. Дослідженню педагогічної системи М. Монтесорі присвячено чимало сучасних фундаментальних закордонних (Е. М. Стендінг, С. д'Есклеб, Н. д'Есклеб) [5; 11] та вітчизняних праць (І. Дичківська, Н. Дудник, Т. Поніманська, М. Чепіль) [2; 6; 8]. Досвід упровадження елементів Монтесорі-підходу в практиці освітнього процесу українських закладів дошкільної освіти (ЗДО) висвітлено в методичних періодичних виданнях “Дошкільне виховання”, “Вихователь-методист дошкільного навчального закладу”, “Палітра педагога” тощо [1; 3; 7].

Мета статті – актуалізувати та узагальнити досвід формування пізнавальної активності та самостійності дітей старшого дошкільного віку в педагогічній системі Марії Монтесорі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає В. Хромець, унікальність педагогічної системи М. Монтесорі (як і Штайнера, Дьюї, Нілла та ін.) полягає в тому, що вона *базується на технологічному циклі*, який пояснює, як втілити цю концепцію на практиці через десятиліття незалежно від регіону чи будь-яких індивідуально-особистісних рис [8, с. 12].

Педагогічна концепція М. Монтесорі базується на таких важливих концептах: підготовлене середовище, підготовлений дорослий, дитина як автономний суб'єкт пізнання, індивідуальність людини. Охарактеризуємо кожен з концептів педагогічної системи відомої вченої та їх роль у формуванні пізнавальної активності та самостійності старших дошкільників.

Важливо наголосити, що для Монтесорі “вихователь – це елемент освітнього середовища” [8, с. 26], “невидимий фасилітатор” [8, с. 7], тобто він формує умови життя, навчання і розвитку, але дитина в межах самодисципліни і досвіду самостійності сама обирає шлях пізнання, власне формується як особистість. Ця позиція М. Монтесорі є суголосною з думкою Ф. Фрьюбеля, який уважав, що вихователь – це садівник, і в його силах підготувати ґрунт, добрива, воду, тепло, тобто умови, які забезпечують ефективне зростання. Найбільш ефективний, якісний вплив на дитину здійснюється шляхом організації відповідних умов для її навчання, виховання і розвитку. “Чекай і спостерігай – ось найцінніше гасло вихователя” [2, с. 128].

Отже, згідно з М. Монтесорі, дитина виконує процес виховання (самовиховання і самопроцеси), а вихователь чи батьки створюють таке предметно-ігрове середовище, в якому цей процес відбувається вільно, природно, безпечно.

У зазначеному контексті важливо конкретизувати *функції вихователя* в підготовленому середовищі М. Монтесорі, і як саме вони спрямовані на розвиток пізнавальної активності та самостійності дітей.

Вихідним положенням, на думку В. Хромеця, є те, що в педагогічній системі М. Монтесорі саме “вихователь несе відповідальність за організацію умов, які забезпечують самостійне навчання й розвиток дитини” [8, с. 29]. Узагальнюючи досвід діяльності Монтесорі-дитсадків та праць ученої, ми погоджуємося з думкою В. Хромеця, що такими функціями, які реалізовує вихователь, є: асистувати, зацікавлювати, об'єктивувати і спрощувати.

Функція зацікавлення полягає в тому, що вихователь уводить дитину в стимулювальне середовище, запобігаючи випадковому (стихійному) розвитку, сприяє формуванню позитивних якостей. Реалізація цієї функції відбувається шляхом спеціально підготовленого середовища дорослим та

опори на внутрішній природний інтерес дитини до пізнання. В. Хромець зазначає, “дітям дошкільного віку властивий пошуковий інтерес та розвиток самовираження” [8, с. 8]. На цьому й наголошували сучасники М. Монтесорі – видатні педагоги і психологи минулого (А. Бандура, Дж. Дьюї, Г. Костюк, Л. Малагуцці, М. Пастернак, Ж. Піаже, С. Русова, Ф. Фрьобель, С. Френе та ін.). З одного боку, середовище має стимулювати пізнавальну активність, а з іншого, воно має бути підготовленим так, щоб дитина, згідно з М. Монтесорі, засвоїла “ідею порядку” [8, с. 28]. Причому вчена наголошує, що роль вихователя тут полягає у тому, що він має “провести” дитину від стану хаосу до стану впорядкованості. Загалом це і є метою освіти: дитина засвоює відмінність між добром і злом, хаосом і порядком у середовищі свого природного розвитку.

Ідея впорядкованості є головним стрижнем у педагогіці Монтесорі і реалізується двоаспектно: в організації предметно-ігрового середовища ЗДО та у роботі з Монтесорі-матеріалами. Такий підхід забезпечує нестихийну, системну пізнавальну активність старших дошкільників, які здатні її саморегулювати.

Реалізуючи функцію зацікавлення, важливо звернути увагу на здатність дитини-дошкільника мимовільно реагувати, пізнавати та запам'ятовувати предмети і явища навколишньої дійсності. М. Монтесорі цю здатність дошкільників називала “розум, що всотує”, або “поглинає культуру” (absorbent mind) [10]. Як зазначає вчена, “тільки після повторення експерименту ми з упевненістю зробили висновок, що всі діти наділені цією здатністю – здатністю «поглинати» культуру <...> – і все з тією самою легкістю, мимовільно, не втомлюючись” [2, с. 23]. Враження, відчуття, які дитина отримує в результаті пізнання навколишнього світу, не просто “проникають” у розум дитини, вони його формують, втілюються в ньому, оскільки дитина “будує власне психічне тіло” [9, с. 34–37].

Монтесорі-матеріали – серії дидактичних посібників, підібраних у конкретній градації, яка відіграє важливу роль для визначення порядку, тому що якості предметів відрізняються між собою не лише якісно, а й кількісно. Важливим в організації роботи з Монтесорі-матеріалами є, на думку К. Крутій, те, що працюючи з ними дитина може задовольнити будь-яку власну потребу, зокрема пізнавальну [3, с. 19]. Такі матеріали можуть бути виготовленими й власноруч вихователем. Особливістю Монтесорі-матеріалів є те, що вони спрямовані на розвиток кожного відчуття окремо, тому вчена їх групує так: матеріали для розвитку тактильних, термовідчуттів, баричних, стереогностичних, смакових відчуттів, слуху та зору.

Не менш важливим у Монтесорі-середовищі є відповідність цих груп матеріалів таким принципам: матеріали передбачають можливість контролю дій, запобіганню і виправленню помилок (дитина працює з матеріалом доти,

доки не лише навчиться виправляти власні помилки, а й коли перестане помилятися у процесі дій); матеріали згруповано за освітніми напрямками у центрах активності (сенсорний, математичний, мовний, центр наук про Всесвіт, господарсько-побутовий); матеріали розташовуються за принципом “від простого до складного”, що сприяє засвоєнню “ідеї порядку”, дитина переходить зі стану хаосу до стану впорядкованості; матеріали естетично привабливі й гармонійні, що сприяє розвитку і вихованню культури почуттів, учинків, сприймання тощо.

Щоб стимулювати і розвинути пізнавальну активність у дітей, вихователям, на нашу думку, потрібно взяти до уваги узагальнені правила Сільві та Ноємі д’Есклеб щодо організації Монтессорі-простору вдома чи в закладі дошкільної освіти [5, с. 13–15]:

1. Більшість матеріалів розташовують у тацях та кошиках, які дитина самостійно приносить і відносить на місце; таця є відкритим простором, щоб дитина візуально легко бачила Монтессорі-матеріал.

2. Монтессорі-матеріали не “змішують” разом з іграшками. Якщо неможливо створити окрему кімнату, то потрібно, щоб іграшки були розміщені на одному стелажі, шафі, а Монтессорі-посібники – на іншому.

3. Полиці та стелажі для зберігання матеріалів маркуються, візуально позначаються так, щоб дитина знала куди і який посібник поставити.

4. Кожен Монтессорі-матеріал складають у чітко визначене незмінне місце за категоріями.

5. Якщо у колективі-групі є діти різного віку, то для них має бути різновіковий Монтессорі-матеріал. Матеріали мають відповідати зоні найближчого розвитку дитини.

6. У групі розташовується один примірник Монтессорі-матеріалу для того, щоб діти навчилися чекати, доки бажаною тацею чи кошиком зайнята інша дитина.

7. Готуючи Монтессорі-матеріал, переконайтеся, щоб він містив лише один елемент складності. Щоб виявити усі труднощі, вихователь пробує виконати вправу самостійно.

8. Якщо вправу засвоєно добре, Монтессорі-посібники ускладнюють або замінюють на нові. Це сприяє підтримці пізнавального інтересу у дослідженні довкілля.

Таким способом реалізація функції зацікавлення згідно з М. Монтессорі передбачає опору на “ентузіазм пізнання”, активність, необмежену, але впорядковану у спеціально підготовленому середовищі.

Функцію асистувати вихователь реалізовує прямо через презентацію матеріалів та вправ із ними.

Загальні питання щодо презентації вправ згідно з концепцією М. Монтессорі [5, с. 15–18]:

- презентуємо матеріал тоді, коли дитина виявила цікавість та ентузіазм. Пропонуйте дитині заняття, стимулюючи її пізнавальну активність;
- тацю чи кошик можна розмістити на столі або килимі. Обирає дитина;
- презентуємо хід виконання вправ з боку ведучої руки дитини. Праворуч, якщо ведуча рука права, ліворуч – якщо шульга;
- вправа презентується мовчки. На початку пропонуємо дитині простежити за руками та ходом виконання дій. Якщо треба щось сказати – говоріть тихо, напівпошепки;
- презентуйте матеріал послідовно, неквапливо, щоб дитина засвоїла суть завдання і алгоритм його виконання;
- після завершення презентації та виконання вправ складіть матеріал у тацю, як він був розкладений до заняття;
- показуйте ту саму вправу однаково, незмінюючи послідовності;
- спробуйте добирати матеріали відповідно до пір року та/чи свят, щоб забезпечити розуміння життєвого циклу, орієнтування в часі;
- під час презентації та виконання вправ усміхайтесь дитині.

Досвід Монтесорі-педагогів свідчить: рекомендації щодо презентації вправ, їх зміст є актуальними в умовах сучасної практики освітнього процесу. Як зазначають практики Ж. Грядовкіна, О. Решетняк (Монтесорі-педагоги), презентація матеріалів відбувається у формі індивідуального заняття, тривалістю не більше семи хвилин [7, с. 10]. Система таких занять будується за принципом: від самостійного виконання-презентації педагогом до самостійного виконання дитиною. Важливо, зазначає практик, забезпечити можливість багаторазового повторення для того, щоб дії дітей стали точними, вправними, послідовними та обдуманими. Діти навчаються виправляти помилки самостійно, мислячи лаконічно й чітко [1; 7].

Асистентська функція вихователя є у цьому процесі, насамперед тоді, коли дитина робить помилку. Однак, за Монтесорі-підходом, педагог не втручається, не пропонує чи нав'язує спосіб виправлення помилки. Його завдання – бути поруч, спостерігати, підтримувати дитину, навіть якщо вона не здатна виправити помилку самостійно. У такому разі доцільно пропонувати дитині віднести матеріал на місце, адже він є надмірно складним.

Функції об'єктивування і спрощення полягають у тому, що процес роботи з Монтесорі-матеріалами спрямований на засвоєння об'єктивної істини, узагальнення і привласнення загального способу дії у простій і доступній формі для дитини. Педагог опосередковано (шляхом створення умов, підбору матеріалів, облаштування середовища) впливає на процес пізнавальної активності дитини, спрямовує її на пошук об'єктивної істини.

В. Хромець зауважує, що, за М. Монтесорі, “об’єктивування має бути простим і зрозумілим, оскільки дитина ефективніше засвоює прості концепції” [8, с. 30]. Найбільш вдалий спосіб засвоєння об’єктивної істини – це узагальнення її в простій і доступній для дитини мовній формі, що забезпечить їй можливість лаконічно і швидко відтворювати набутий досвід. “Спрощена та доступна форма комунікації – це ключ до ефективного навчання дітей за методом Монтесорі”, – підсумовує дослідник В. Хромець [8, с. 31].

Стимулюючи пізнавальну активність старших дошкільників (“пізнавальний ентузіазм”), важливо спрямувати усе навчання в русло розвитку самодіяльності дитини. Результатом цього процесу є здатність дитини самовиховуватися, діяти вільно й незалежно, бути самостійною у власних вчинках і рішеннях. Досліджуючи зміст праць видатної вченої, доходимо висновку, що М. Монтесорі оперує поняттями “самодіяльність”, “самостійність”, “функціональна свобода/незалежність”, “сила” та “самодисципліна” тощо [2; 4; 9; 10]. Проаналізуємо взаємозв’язок цих понять у контексті пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Виховання інтелектуально збагаченої, кмітливої, необмеженої та збіднілої в поглядах, вільної у пошуку способів досягнення мети людини можливе, на думку М. Монтесорі, шляхом виховання самостійності як надважливої базової якості особистості людини, починаючи з раннього дошкільного віку.

Умовно поділяючи розвиток особистості на чотири періоди, що є найважливішими у становленні людини, М. Монтесорі наголошує на тому, що уже на першому етапі (від 0 до 6 років), коли вихователь розвиває навичку діяти на основі відчуттів, закладаються підвалини самостійності: спершу побутово-практичної, а згодом – пізнавально-інтелектуальної. Якщо на попередніх етапах особистість не набула самостійності, це може, на думку Монтесорі, призвести до інфантильності в дорослому житті [8, с. 25].

Формування зазначеної якості починається з урахуванням індивідуальних можливостей і нахилів, *природних пізнавальних сил*, вроджених здібностей дитини. Цей підхід – розвиток фізичних і духовних сил дитини – Марія Монтесорі вибудовує на основі філософсько-наукових поглядів педагогіки Ж.-Ж. Руссо та Г. Песталоцці [8, с. 33]. Дослідницький інтерес, ентузіазм пізнавальної активності (*the young explorer*) у педагогічній системі Монтесорі перебуває у прямій залежності від фізичних та психічних сил дитини [11, с. 71–86]. В освітньому процесі педагог опирається на них, створюючи середовище найближчого їх розвитку, якісного удосконалення. В українських ЗДО старші дошкільники можуть відрізнитися за віком (у колективі є діти 6–7-го і навіть 8-го року життя), фізичною витривалістю, зростом, вагою, освітньою підготовленістю тощо. Така різноманітність дітей

мала б унеможливити стандартизацію освітнього підходу, орієнтованого на «середнього дошкільника». Саме Монтессорі-підхід спрямовує на розвиток фізичних та психічних сил кожної дитини, зокрема збереження їх індивідуальності та унікальності.

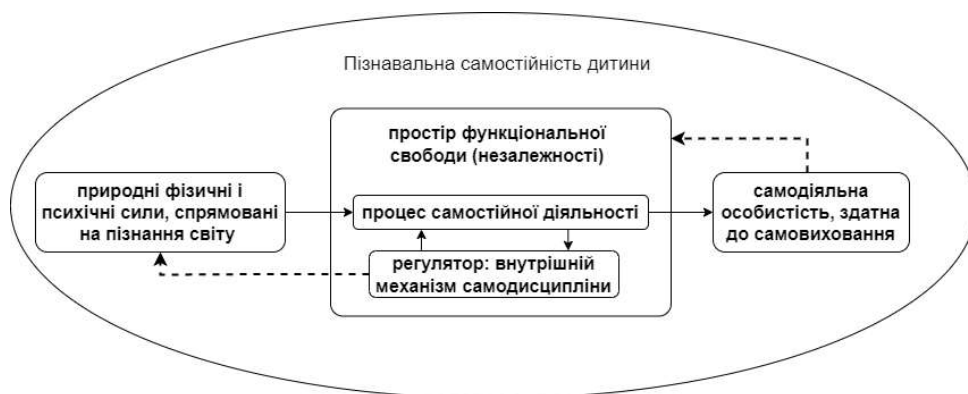
Увесь процес розвитку індивідуальних пізнавальних сил дитини у концепції М. Монтессорі повинен бути спрямованим на досягнення *функціональної свободи/незалежності* (liberty in education). Причому вчена має на увазі не стихійність і неупорядкованість пізнання й навчання. Йдеться про те, що в межах свого вікового діапазону дитина може самостійно вибирати об'єкт пізнання, оволодівати новими способами вивчення, опираючись на набутий попередній досвід роботи з Монтессорі-матеріалами.

Регулятором функціональної свободи дитини у процесі пізнання довкілля є сформований *механізм самодисципліни*. При цьому М. Монтессорі наголошувала, що увесь процес навчання та виховання у дошкільному дитинстві потрібно вибудовувати на внутрішній, а не зовнішній дисципліні. Вчена застерігала, що ні тиск, ні покарання, ні різні форми штрафу не сприяють успішному розвитку цього механізму. Як зазначає М. Монтессорі, «дитина отримує чудові настанови зсередини себе самої та зі створеного для неї соціального середовища» [4, с. 102]. Прикладом Монтессорі-вправи на розвиток внутрішньої дисципліни є вправа на переставляння стільців. Створивши навмисне простір, у якому стільці гучно падають і гуркотять, М. Монтессорі навчала дітей тихо їх переставляти. Діти усвідомлювали, що вони роблять так не з примусу, а тому що хочуть цього самі. Таким способом Монтессорі-підхід базується на тому, що внутрішня пізнавальна мотивація та дисципліна є засобом формування правил ефективної взаємодії між людьми. Внутрішня дисципліна, на нашу думку, є основою пізнавальної, а згодом і навчальної (учінневої) самодисципліни. Самодисципліна є формотворчим засобом активно спрямованої особистості, її поведінки.

Самостійність як базова якість особистості набувається в процесі *самостійної діяльності (самодіяльності)*. Процес формування здатності в дітей самостійно діяти у педагогічній системі М. Монтессорі означає те, що дитина може виконувати різні завдання відповідно до рівня свого розвитку та можливостей. Причому М. Монтессорі зазначає, що самодіяльною не можна вважати ту дитину, яка просто без контролю дорослого виконує завдання-вправу, а ту, яка здатна до самовиховання. Для Марії Монтессорі особистість, що не здатна здійснювати самовиховання, самодіяльною бути не може. Саме на цьому педагогам потрібно акцентувати в організації освітнього процесу: скерувати його у русло розвитку прагнення дитини бути самодіяльною, самостійною у своїх діях, вчинках, поведінці. Однак варто застерегти від викривлення наукового погляду М. Монтессорі: вчена стверджувала, що

дитину треба навчити діяти в межах своїх можливостей та актуального кола життєвих здатностей. Педагог має враховувати рівень освітньої підготовленості дитини, темп і траєкторію її розвитку. Важливим залишається й те, щоб дитина опанувала усі базові навички в межах конкретного вікового та сензитивного діапазону [11, с. 99–121]. Увесь процес формування самостійності дитини, зокрема пізнавальної, відповідно до педагогічної концепції М. Монтесорі, узагальнено на схемі.

Процес формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у педагогічній системі М. Монтесорі

Зображений на схемі механізм формування пізнавальної самостійності дітей 6–7-го років життя охоплює усі компоненти, які обґрунтувала М. Монтесорі. Кожен із зазначених компонентів є органічною частиною і важливою складовою цього процесу, що забезпечує цілісність формування самодіяльної особистості дитини.

Зауважимо, що пізнавальна самостійність дітей формується у просторі всіх специфічних дитячих видів діяльності, а також сприяє розвитку інших видів самостійності: інтелектуальної, образотворчої, рухової, мовленнєвої та ін. З огляду на це, виявляємо, що існує діалектичний зв'язок між видами діяльності дитини та видами самостійності. У процесі різних видів діяльності розвиваються різні види самостійності дітей, і навпаки – різні види самостійності збагачують види діяльності дітей, удосконалюють їх дії. У просторі цих взаємозв'язків формується пізнавальна самодіяльність дітей старшого дошкільного віку, яка має важливе значення для розвитку дошкільної зрілості, що перебувають на етапі вступу до школи. Отже, Монтесорі-підхід є актуальним у контексті оновленого змісту дошкільної освіти (2021), спрямований на його реалізацію і може бути застосований вихователями в сучасних умовах освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, переосмислюючи досвід та внесок Марії Монтесорі крізь призму оновленого змісту дошкільної освіти, результати нашого дослідження свідчать про таке:

- пізнавальну активність старших дошкільників М. Монтесорі обґрунтовує через зміст понять “пізнавальний ентузіазм” та “розум, що всотує”. У процесі розвитку пізнавальної активності освітній процес потрібно будувати так, щоб дитина засвоїла “ідею порядку”. Зміст цієї ідеї полягає в тому, що дитина вчиться упорядкованим діям через її взаємодію зі структурованим Монтесорі-матеріалом у певній чіткій послідовності. Пізнаючи предмети і явища навколишньої дійсності, дитина має засвоїти об’єктивну істину та оволодіти загальним способом дії;
- пізнавальна самостійність формується у просторі усіх специфічних дитячих видів діяльності та спрямована на розвиток інших видів самостійності (мовленнєвої, образотворчої, рухової, ігрової та ін.). Згідно з М. Монтесорі, пізнавальна самостійність, як елемент загальної самостійності дитини, базується на природних пізнавальних силах і здібностях, формується у просторі функціональної свободи дитини, регулюється внутрішнім механізмом самодисципліни та спрямована на розвиток самодіяльної дитини, здатної до самовиховання;
- пізнавальна активність та самостійність старших дошкільників ефективно формується у такому освітньому процесі, який базується, згідно з М. Монтесорі, на таких концептах: “підготовлений дорослий”, “підготовлене середовище”, “презентація вправ” та “індивідуальність дитини”;
- вихователь, на думку М. Монтесорі, є “непомітним фасилітатором” (В. Хромець) у формуванні пізнавальної активності та самостійності шляхом реалізації функцій асистента, орієнтатора на об’єктивну істину, дорослого, який спрощує складне та зацікавлює пізнавати нове.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних рекомендацій, обґрунтуванні педагогічних умов упровадження Монтесорі-підходу для розвитку пізнавальної активності і самостійності дітей 6–7-го року життя в контексті наступності дошкільної та початкової освіти.

---

1. Грядовкіна Ж., Решетняк О. Через дію до пізнання. Монтесорі-підхід до організації предметно-маніпулятивної діяльності малюків. Дошкільне виховання. 2016. № 1. С. 15–19.

2. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім “Слово”, 2009. 304 с.
3. Крутій К. Педагогіка Марії Монтессорі: руйнуємо міфи. Дошкільне виховання. 2020. № 10. С. 16–20.
4. Монтессорі М. Освіта і мир. Київ : 7БЦ, 2023. 166 с.
5. Монтессорі. 150 занять із малюком удома. 0–4 роки / Сільві д’Есклеб, Ноємі д’Есклеб ; пер. із фр. М. Абрамової. Київ : Форс Україна, 2023. 192 с.
6. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посібник / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. Київ : Слово, 2017. 271 с.
7. Решетняк О. Доматематична підготовка малюків: Монтессорі підхід. Дошкільне виховання. 2017. № 12. С. 10–12.
8. Хромець В. Марія Монтессорі: педагогічна концепція. Київ : Дух і Літера, 2024. 42 с.
9. Montessori M. Education for a New World. Oxford ; England : Clio press, Cop. 1989. Vol. 5. 34–37.
10. Montessori M. The Absorbent Mind. Oxford ; England : Clio press. Cop. 1989. Vol. 1. 13–17.
11. Standing Mortimer E. Maria Montessori: her life, and work. 3rd edition. Penguin Putnam Inc. 1998.

References

1. Hriadovkina, Zh., Reshetniak, O. (2016). Cherez diu do piznannia. Montessori-pidkhid do orhanizatsii predmetno-manipuliatyvnoi diialnosti maliukiv [Through action to cognition. Montessori approach to the organization of preschoolers’ object-manipulative activity]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 1*, 15–19 [in Ukrainian].
2. Dychkivska, I. M., and Ponimanska, T. I. (2009). *M. Montessori: teoriia i tekhnolohiia* [M. Montessori: theory and technology]. Kyiv : Vydavnychi Dim “Slovo” [in Ukrainian].
3. Krutii, K. (2020). Pedahohika Marii Montessori: ruiniemo mify [Maria Montessori’s pedagogy: destroying myths]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 10*, 16–20 [in Ukrainian].
4. Montessori, M. (2023). Osvita i myr [Education and peace]. Kyiv : 7BTs [in Ukrainian].
5. D’Eskleb, S., D’Eskleb, N. (2023). Montessori. 150 zaniat iz maliukom udoma. 0–4 roky [Montessori. 150 classes with the preschooler at home. 0–4 years old]. Kyiv : Fors Ukraina [in Ukrainian].
6. Chepil, M. M., Dudnyk, N. Z. (2017). Pedahohika Marii Montessori [Maria Montessori’s pedagogy]. Kyiv : Slovo [in Ukrainian].

7. Reshetniak, O. (2017). Domatematychna pidhotovka maliukiv: Montessori pidkhid [Pre-mathematical teaching of children: The Montessori approach]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 12, 10–12 [in Ukrainian].

8. Khromets, V. (2024). Mariia Montessori: pedahohichna kontsepsiia [Maria Montessori: a pedagogical concept]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].

9. Montessori, M. (1989). Education for a New World. Oxford ; England : Clio press, 5, 34–37.

10. Montessori, M. (1989). The Absorbent Mind. Oxford ; England : Clio press, 1, 13–17.

11. Standing Mortimer, E. (1998). Maria Montessori: her life, and work. 3rd edition. Penguin Putnam Inc.

Стаття: надійшла до редколегії 07.05.2024

доопрацьована 11.05.2024

прийнята до друку 19.05.2024

FORMATION OF SENIOR PRESCHOOLERS' COGNITIVE ACTIVITY AND INDEPENDENCE IN THE MARIA MONTESSORI PEDAGOGICAL SYSTEM

Rostyslav Rudenskiy

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Maksym Kryvonos Str., 2, Ternopil, Ukraine, UA-46027
rost.rudenskiy@tnpu.edu.ua*

The article notes that the 6–7 years of children's life are basic and at the same time the most favourable period in the transition from visual to abstract thinking. The purpose of the article is to actualize and generalize the experience of forming cognitive activity and independence of senior preschool children in the pedagogical system of Maria Montessori. It is noted that the concept of M. Montessori is based on the following: a prepared environment, a prepared adult, a child as an autonomous subject of cognition, and the child's individuality. The functions of the educator (according to V. Khromets) are characterized as follows: to assist, interest, objectify, and simplify. It was determined that the environment should stimulate cognitive activity and should be prepared in such a way that a child, according to Montessori, would assimilate the "idea of order". The content of the definition of "cognitive enthusiasm" is determined – the ability of a preschool child to spontaneously react, learn and remember objects and phenomena of the surrounding reality. M. Montessori called this ability the "absorbent mind" or "absorbing culture". Methodical recommendations for the use of Montessori materials for the development of cognitive activity in accordance with the following principles are substantiated: materials

provide for the possibility of controlling actions, preventing, and correcting mistakes; materials are grouped by educational subjects in activity centres; materials are arranged “from simple to more complicated”; materials are aesthetically pleasing, harmonious and visually structured. It has been determined that internal discipline is the basis of cognitive and subsequently educational self-discipline, which is a formative means of actively directed personality of senior preschooler.

To summarize, cognitive independence is an element of the child’s general independence, which is based on natural cognitive powers and abilities, is formed in the space of functional freedom, is regulated by the internal mechanism of self-discipline, and is aimed at developing a self-motivated child capable of self-education. It is pointed out that teachers need to direct the educational process towards the development of the child’s desire to be independent in his/her actions, deeds, and behaviour. Thus, the Montessori approach is relevant in the context of the reformed preschool education content (2021), aimed at its implementation, and can be used by educators in the modern conditions of the educational process.

Keywords: preschool education, senior preschool children, activity formation, cognitive activity, cognitive agency, cognitive independence, self-activity, M. Montessori’s concept, pedagogical system.